

The background of the entire page is a photograph of a young child wearing a striped beanie, a dark jacket with red and white stripes, and blue jeans. The child is crouching on a paved surface, using a piece of white chalk to draw a circle. The text is overlaid on the lower half of the image.

De sociale basis: terug van weggeweest

Startnotitie

Colofon

Auteurs: Mariël van Pelt en Lou Repetur

Eindredactie: Paul van Yperen

Vormgeving: ontwerpburo suggestie & illusie

April 2018

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding:

© Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken.

De inhoud van deze publicaties is met grote zorg samengesteld.

Desondanks is Movisie niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

© Movisie

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij financiering van het ministerie van VWS.

Inleiding

Het versterken van de sociale basis staat sinds kort hoog op de agenda. Zo vormt het een onderdeel van gemeentelijke beleidsteksten, gaat een van de trajecten van het programma Sociaal Domein van het ministerie van VWS hierover en staat het centraal in het jaarplan 2018 van Sociaal Werk Nederland. Ook in het werkplan 2018 van Movisie neemt het een prominente plek in.

In de komende jaren gaan verschillende gemeenten programma's en projecten, *Communities of Practice* en verbetertrajecten opzetten om de sociale basis te versterken. Om dat goed te kunnen doen is meer duidelijkheid nodig over wat we verstaan onder de sociale basis en hoe je die kunt versterken. En ook niet onbelangrijk: hoe weet je en meet je wanneer er sprake is van een sterke sociale basis?

Een eerste antwoord op deze vragen formuleert Movisie in deze startnotitie 'De sociale basis: terug van weggeweest'. We spreken bewust over een startnotitie omdat het denken over en het opdoen van ervaring met de sociale basis volop in ontwikkeling zijn.

Voor deze startnotitie interviewden we professionals, actieve burgers, zelfstandig ondernemer, onderzoekers, experts, medewerkers van Sociaal Werk Nederland en een gemeenteambtenaar. Verder haalden we input uit literatuur en een workshop over het versterken van de sociale basis op de conferentie van de Werkplaatsen Sociaal Domein van 8 november 2017.

Wat is de sociale basis?

Burgers kunnen
individueel of
in collectieve
verbanden
zelf bijdragen
aan de sociale
infrastructuur.

Historisch perspectief

'Sociale basis' is geen nieuw begrip in het sociaal domein. Het wordt ook wel aangeduid als het 'cement' in de samenleving, een weefsel van verbindingen. Een aantal geïnterviewden geeft aan dat er sprake is van een 'herontdekking'. In de vorige eeuw spraken we in het sociaal domein al over 'maatschappelijk middenveld' (jaren '70 en '80), en later (eind jaren '80, begin jaren '90) raakte de term (pedagogische) 'civil society' in zwang.

Met maatschappelijk middenveld verwijzen we naar het particulier initiatief, het middenveld tussen de overheid, de markt en de burgers/privésfeer. Denk daarbij aan allerlei instituties die zich tussen de markt, overheid en burgers bevinden, zoals kerken, vakbonden, het verenigingsleven, bibliotheken, culturele centra en stichtingen.

In de civil society ligt de nadruk meer op participatie van burgers, vanuit het besef dat de sociale omgeving een rol speelt in het goed vorm kunnen geven van het leven van individuen en de gemeenschap waar zij deel van uitmaken.

In de jaren '90 ontstond de term 'sociale basisinfrastructuur' (Sprinkhuizen & Engbersen, 1998) als tegenhanger voor de fysieke infrastructuur, zoals wegen, pleinen en gebouwen. De middelen voor de sociale infrastructuur bleven daarbij overigens (ver) achter, terwijl de sociale infrastructuur eraan bijdraagt dat mensen goed met elkaar kunnen samenwonen en leven in die fysieke infrastructuur.

De sociale infrastructuur heeft een formele en een informele component. De formele component wordt gevormd door de organisaties, diensten en voorzieningen die burgers professionele ondersteuning bieden. Daarnaast kunnen burgers individueel of in collectieve verbanden zelf bijdragen aan de sociale infrastructuur. Deze informele component wordt ook wel de civil society genoemd. De formele en informele component van de sociale infrastructuur sluiten idealiter nauw op elkaar aan.

In de sociale basisinfrastructuur is bovendien een algemeen, een preventief en een curatief deel te onderscheiden. In het algemene deel gaat het om basisvoorzieningen en informele verbanden voor alle bewoners, zoals onderwijs, bibliotheek en het wijk- en buurtnetwerk. In het preventieve deel zijn de organisaties te vinden die problemen of verergering van problemen moeten voorkomen, denk bijvoorbeeld aan het consultatiebureau. Het curatieve deel is gericht op het ondersteunen en inbedden van kwetsbare groepen bewoners, zoals ex-gedetineerden, langdurig werklozen, chronisch zieken en mensen met psychiatrische problemen (Engbersen en Sprinkhuizen, 1998). Hier gaat het dan niet om gespecialiseerde zorg maar om bijvoorbeeld maatjesprojecten.

Sociale Basisinfrastructuur

Radboud Engbersen en Ard Sprinkhuizen gaven in 1998 een definitie van de sociale basisinfrastructuur: 'het geheel van organisaties, diensten, voorzieningen en betrekkingen die het mogelijk maken dat mensen in redelijkheid in sociale verbanden (buurten, groepen, netwerken, gezinnen) samen kunnen leven en kunnen participeren in de samenleving'.

De term sociale basisinfrastructuur hanteren we ook nu nog. Sommige geïnterviewden vinden echter dat deze term te veel wijst naar de aanwezigheid van voorzieningen. Daarbij bestaat het gevaar dat het leidt tot een 'afvinklijst', met als onderliggende gedachte dat als bepaalde voorzieningen er maar zijn, alles in orde is.

Bij de sociale basis daarentegen gaat het ook om de aanwezigheid van informele netwerken, burgeractiviteiten en betekenisvolle relaties tussen burgers onderling en tussen burgers, professionals en de overheid.

Hernieuwde aandacht

Waarom is er nu (weer) aandacht voor de sociale basis? Dit heeft te maken met de onderliggende wensen voor de transitie en transformatie. In het sociaal domein willen we meer integraal werken, meer zorg op maat leveren, meer participerende burgers stimuleren, meer inzetten op preventie en meer lerend experimenteren met innovaties. We zien steeds meer dat voor het slagen van de transformatie een sterke sociale basis nodig is met meer onderlinge samenwerking en daaraan gekoppeld een nieuwe verhouding tussen overheid, professionals en burgers.

Volgens de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB, 2012) spelen twee ontwikkelingen hierbij een rol:

- * De rek is uit de overheidsfinanciën, met een beperking van de financiële middelen als gevolg.
- * Het besef dat veel maatschappelijke vraagstukken te ingewikkeld zijn voor de overheid om ze alleen te kunnen oplossen.

Dit heeft geleid tot het steeds luider klinkende pleidooi dat politiek en bestuur mensen en hun verbanden in staat moeten stellen zelf het heft in handen te nemen, omdat die vaak beter dan de overheid in staat zijn om maatschappelijke problemen op te lossen (ROB, 2012). Veel taken die we nu als overheidstaken omschrijven, zijn ooit begonnen als particulier initiatief.

De focus ligt nu
sterker op de
samenleving,
op individuele
burgers en hun
verbanden.

In de loop van de twintigste eeuw zijn deze taken echter steeds meer bij de overheid komen te liggen. Die voerde ze samen met (verzuilde) maatschappelijke organisaties uit, maar vanaf de jaren tachtig keek de overheid ook vaker naar de markt.

De laatste jaren is de overheid (deels) teruggekomen van die nadruk op de markt. De focus ligt nu sterker op de samenleving, op individuele burgers en hun verbanden. In veel gemeenten ging in de eerste 2,5 jaar na de decentralisaties veel aandacht uit naar de inrichting en de versterking van sociale teams. Deze teams zijn vooral gericht op individuele zorg en ondersteuning van kwetsbare burgers met (meestal meerdere) hulpvragen, ook als zij een collectieve taak hebben (Van Arum & Van Enden, 2018). Eén van de geïnterviewden geeft bijvoorbeeld aan dat het denken in individuele rechten op zorg en ondersteuning nog steeds dominant is onder professionals en burgers, terwijl voor het slagen van de transformatie in het sociaal domein 'de focus meer moet komen op het gemeenschappelijke en zelforganiserende'.

De hernieuwde aandacht voor de sociale basis kan ook gezien worden als een gevolg van de versterkte aandacht voor mensenrechten binnen het sociaal domein zoals in de Capability Approach (ofwel Capability benadering) en in het mensenrechten manifest van hogescholen. Vanuit deze beweging wordt gewerkt aan het bevorderen van sociale rechtvaardigheid, menselijke waardigheid en sociale kwaliteit van de samenleving en het tegengaan van sociaal onrecht en sociale ongelijkheid, zoals armoede, de kloof tussen hoger- en lager opgeleiden en sociale uitsluiting van mensen in een kwetsbare positie. Iedereen heeft het recht om volwaardig mee te kunnen doen aan de samenleving op een manier die hem/haar past. Als dat niet lukt hebben mensen het recht om voldoende steun te krijgen vanuit hun omgeving en een beroep te doen op hulpbronnen en sociale voorzieningen.

Overigens betekent hernieuwde aandacht voor de sociale basis niet dat er nog geen sociale basis is. Hoewel de overheid de afgelopen jaren er weinig in investeerde, zijn er in heel Nederland tal van voorbeelden waarbij bewoners zelf allerlei verbanden, initiatieven en activiteiten met elkaar aangaan (zie www.buurtwijs.nl). Dit illustreert dat de sociale basis een autonome kant kent en een eigen dynamiek die zich niet of moeilijk laat sturen. Het is belangrijk dat te erkennen en recht te doen aan het eigenaarschap en de initiatieven van inwoners.

Perspectieven op de sociale basis

Uit de interviews en de literatuur komen verschillende perspectieven op de sociale basis naar voren, waaruit drie zogeheten ideaaltypen zijn af te leiden. Het functionele en relationele ideaaltype liggen daarbij het verst uiteen. Daarnaast treden allerlei mengvormen op. Deze omschrijven we vooralsnog als het hybride ideaaltype.

Het functionele ideaaltype

Dit ideaaltype is gebaseerd op een infrastructurele en basis-functionele benadering (Sprinkhuizen & Jansen, 2017). Hierbij spreken we vaak over de al eerder genoemde sociale basisinfrastructuur. Deze wordt gezien als een middel om bepaalde doelgroepen te bereiken en problemen aan te pakken. De centrale vraag is daarbij: wat moet er in de sociale basisinfrastructuur aanwezig zijn om bepaalde functies te vervullen? Denk aan functies als ontmoeting, voor bijvoorbeeld eenzame ouderen in wijkcentra, lichte vormen van ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van dagbesteding voor mensen met lichte psychiatrische problematiek en informatie en advies, bijvoorbeeld door middel van informatie- en steunpunten voor mensen met financiële vragen en problemen.

De sociale basis is
belangrijk voor de
sociale kwaliteit
van het leven
van individuele
inwoners, de
verbanden
waarvan zij deel
uitmaken en de
samenleving als
geheel.

Een sterke sociale basis is nodig zodat de eerste en tweede lijn mensen kunnen doorverwijzen en kunnen verbinden aan netwerken, activiteiten en voorzieningen in de basis en zo (duurdere) zorg kunnen voorkomen. De sociale basis is zo een middel om kwetsbare burgers te ondersteunen en te versterken. Visueel geven we de sociale basis in de functionele visie vaak weer als de een na onderste laag in een piramide. Bewoners hebben een belangrijke rol bij het bepalen van de problemen en doelen waarin zij in hun buurt en wijk willen werken. Zij werken dit bijvoorbeeld uit in een buurtplan of wijkplan. Dit doen zij in overleg met en met ondersteuning van professionals in die buurt/wijk, zoals de wijkagent, jongerenwerker en/of opbouwwerker. Vaak bepaalt de gemeente op basis van deze plannen waar financiering naar toe gaat en stuurt bij waar nodig. Een gemeente stuurt bijvoorbeeld op de aanwezigheid van voorzieningen en initiatieven. Of er sprake is van een sterke sociale basis bepaalt een gemeente onder meer op basis van bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen, aantallen deelnemers en afname van problemen.

Relationeel ideaaltype

Bij dit ideaaltype is de sociale basis wat burgers onderling en burgers en 'sociaal makelaars' regelen (Sprinkhuizen & Jansen, 2017). De nadruk ligt op betekenisvolle relaties tussen burgers onderling en tussen burgers, professionals, beleidsmakers en bestuurders. De kern van dit ideaaltype zijn de bewoners en hun mogelijkheden, talenten, behoeften en vragen. Of zoals een van de geïnterviewden zegt: 'de kern van de sociale basis zijn de inwoners, hun sociale verbanden en lokale ondernemers. Zij zijn de makers van hun eigen leven, van de omgeving waarin ze leven en werken en de gemeenschap waar ze deel van uitmaken. Dit zou bij de sociale basis altijd het vertrekpunt moeten zijn'.

De sociale basis is hier een doel op zich en geen middel om bepaalde problemen aan te pakken. Al kan dit belangrijke bijvangst zijn. De interacties in de sociale basis vormen een dynamisch geheel dat werkt als een olievlek. Steeds opnieuw wordt bekeken wat en wie nog meer kunnen aanhaken. Het is een continu en fluïde proces dat geen einddoel kent. Sterker nog, proces en doel zijn nauw met elkaar verweven.

De sociale basis is belangrijk voor de sociale kwaliteit van het leven van individuele inwoners, de verbanden waarvan zij deel uitmaken en de samenleving als geheel (Verharen, 2017). De focus ligt op alle inwoners van een buurt, straat, wijk of flat. De deelnemers werken niet probleemgericht maar sluiten aan bij wat er aan talenten, mogelijkheden, bronnen aanwezig is. Welke betekenisvolle verbanden burgers met elkaar aangaan bepalen zij zelf.

Stel bij de sociale basis 'een donut' voor of een aantal kringen, waarbij de inwoners centraal staan. Hieromheen bevindt zich een kring van sociale verbanden en informele netwerken. Daaromheen is er een schil van professionals en voorzieningen. De buitenste ring bestaat

uit beleid en bestuur. Deze schillen of ringen zijn niet duidelijk van elkaar afgesloten. Het is de bedoeling dat mensen zich vanuit verschillende rollen in verschillende kringen begeven. Inwoners begeven zich bijvoorbeeld in de buitenste ring als ze input leveren aan beleid.

In het relationele ideaaltype staat de subjectieve beleving van mensen centraal. Het gaat er dus niet om welke voorzieningen, gebouwen, mogelijkheden, activiteiten er feitelijk zijn. Essentieel is dat mensen het gevoel hebben dat ze ergens op terug kunnen vallen als dat nodig is. Dat ze erbij horen. Dat ze iets bij te dragen hebben dat waardevol is en dat ze er toe doen.

Projectgericht werken, vaste structuren en regels bevorderen volgens dit ideaaltype de sociale basis niet. Sturen van de sociale basis is dan ook niet de insteek. De gemeente kan wel de versterking van de onderlinge relaties en verhoudingen faciliteren. En de gemeente kan een voorbeeldfunctie krijgen door zichzelf te zien als een van de aandeelhouders in plaats van als de opdrachtgever van de versterking van de sociale basis. Bijvoorbeeld doordat beleidmakers, professionals, inwoners en wetenschappers samen bepalen waar financiering naar toe gaat. Een voorbeeld hiervan is hoe de gemeente Amsterdam het vraagstuk eenzaamheid oppakt.

Hybride vormen

Tussen deze uiteenlopende en wat zwart-wit beschreven ideaaltypen, bestaan in de praktijk allerlei mengvormen. Peter Rensen en Radboud Engbersen wijzen in hun essay 'Help mij het zelf te doen' (2014) juist op het belang om een slimme verbinding en balans te maken tussen de fysiek aanwezige infrastructuur en het menselijke en informele deel. Dan is er sprake van wat we hier vooralsnog noemen een 'hybride type sociale basis'.

Een sterke sociale
basis maakt dat
een gemeenschap
een gemeenschap
is én blijft en dat
deze goed kan
functioneren.

De sociale basis bestaat dan uit twee delen. Het ene deel is de fysiek aanwezige infrastructuur: de voorzieningen, instanties, gebouwen, inrichting van de wijk. Afhankelijk van de grootte heeft een wijk winkels, een huisarts, een school of speeltuinen, parkjes etc. nodig. Het andere deel is het menselijke en informele deel waarin mensen met elkaar samen de gemeenschap vormen. Het gaat dan om de invulling van de sociale basisinfrastructuur door inwoners, professionals, gemeenteambtenaren, zelfstandig ondernemers en bestuurders: de visie die zij op sociale kwaliteit hebben, hun verwachtingen, professionele inzet, onderlinge relaties en samenwerking. Ook binnen de voorzieningen. Tot dit deel behoren niet alleen bewoners, maar ook professionals, gemeenteambtenaren, zelfstandig ondernemers en bestuurders. Beiden hebben elkaar nodig en zijn nauw verbonden, al verschilt dit per context.

De sociale basis heeft in deze ideaaltypen vaak de vorm van een weefsel of een web van verbindingen tussen organisaties en mensen (formeel en informeel). Een van de geïnterviewden zegt: 'de sociale basis gaat om de randvoorwaarden die in de omgeving van iemand aanwezig zijn, die ervoor zorgen dat je als mens goed kunt functioneren en je het gevoel hebt er toe te doen en je tevreden kunt zijn met hoe je je leven kunt leiden'. Deze randvoorwaarden kunnen gaan over taken en organisaties maar ook over de aanwezige interacties tussen mensen in een buurt of wijk.

Gemeenschappelijkheid

De sociale basis heeft in alle ideaaltypen een intrinsieke waarde, namelijk dat het van belang is voor mensen en voor de samenleving dat er een sterke sociale basis is. Een sterke sociale basis maakt dat een gemeenschap een gemeenschap is én blijft en dat deze goed kan functioneren. Maar de sociale basis kent ook een extrinsieke waarde, want een sterke sociale basis is nodig om andere doelen te kunnen realiseren. In het beleid worden deze doelen nu vaak op het gebied van zorg en gezondheid geformuleerd. Maar de 'sociale basis kan uiteindelijk meerdere functies hebben en krachten vrijmaken die ook op andere terreinen werkzaam zijn, zoals duurzaamheid, energie, ruimtelijke inrichting, veiligheid', aldus een geïnterviewde.

De vraag is in hoeverre je de sociale basis kunt 'instrumentaliseren', dus behandelen als een gebruiksobject voor het eigen belang. Verschillende geïnterviewden geven aan dat de sociale basis een eigen dynamiek heeft en 'dus ook soms zijn eigen gang gaat'. Natuurlijk is de sociale basis geen actor met zelfbeschikkingsrecht of handelingsbekwaamheid maar met name het menselijke en informele deel van de sociale basis laat zich niet sturen. Om aan te kunnen sluiten bij de leefwereld van mensen moeten stakeholders in de sociale basis rekening houden met deze sturingsbeperkingen.

Versterken van de sociale basis

Na de decentralisaties is veel aandacht uitgegaan naar de organisatie van individuele zorg en ondersteuning in het sociaal domein, waarbij wijkteams een dominante rol kregen. En hoewel zij soms wel een collectieve opdracht hebben, komen zij hier bij lange na niet aan toe (Van Arum & Van Enden, 2018). Bij de versterking van de sociale basis gaat het juist om de versterking van meer collectieve inspanningen. Hierbij is de samenhang tussen het persoonlijke en het maatschappelijke het vertrekpunt. De oorzaak en oplossing van 'nood' ligt in de samenhang tussen persoon en samenleving. Daarbij kijken we niet alleen probleemgericht en richten we ons niet op kwetsbaarheden, maar sluiten juist aan bij allerlei krachten en talenten zowel bij de individuele bewoner als in zijn directe netwerk, de buurt, wijk, dorp of stad waar hij woont.

De oorzaak en
oplossing van
'nood' ligt in
de samenhang
tussen persoon
en samenleving.

Voor de versterking van de sociale basis is het nodig ons te richten op verandering en versterking van het individu bijvoorbeeld door het aanspreken en versterken van kwaliteiten van mensen. Maar het vraagt ook om een verandering en versterking op collectief niveau. Zoals het inzetten op burgerinitiatieven, verbinden van formele en informele ondersteuning, het versterken van hulp-organiserend vermogen van mensen door bijvoorbeeld lotgenoten-contacten en buurt- en wijk-ontwikkeling. En tot slot vraagt een stevige sociale basis om versterking en verandering van het politiek-maatschappelijk niveau, bijvoorbeeld als het gaat om het tegengaan van ongelijkheid, onrechtvaardigheid, uitsluiting en discriminatie en het signaleren van structurele oorzaken van problemen (Sprinkhuizen & Jansen, 2017).

De versterking van de sociale basis is niet iets wat vanzelf ontstaat, maar kan dat het bestuurlijk niveau faciliteren. Soms is er al een solide sociale basis en is versterking niet nodig, maar misschien is dan wel ondersteuning nodig. Soms ontbreekt die basis, of is die niet 'goed genoeg'. Een aantal geïnterviewden geeft ook aan dat de versterking van de sociale basis een continu proces is: het is nooit af. Dat vraagt dus om duurzaam investeren terwijl op de korte termijn de effecten vaak nog niet zichtbaar zijn. Duurzaam investeren betekent overigens niet steeds investeren in hetzelfde initiatief, samenwerkingsverband of voorziening. Een aantal geïnterviewden geeft ook het belang aan van het tijdig stoppen met initiatieven, projecten en activiteiten die niet of niet meer werken.

Belangrijke aspecten bij het versterken van de sociale basis

1. De persoonlijke strategieën en betekenisgeving. Wat kunnen mensen zelf doen?
2. Co-learning. Wat kunnen mensen samen doen?
3. Professionele ondersteuning. Wat kunnen professionals doen?
4. Ondersteuning door de overheid. Wat kan de overheid initiëren en faciliteren?

Methoden

Bij het verkennen van hoe de sociale basis versterkt kan worden, raken we al snel aan begrippen als zelforganisatie, actief burgerschap, burgerparticipatie, 'doe-het-zelfen', burgerinitiatieven en samenlevingsopbouw. Hoewel in deze begrippen vooral de burger en burgers onderling centraal staan, blijkt uit de literatuur en de interviews dat het gaat om een samenspel tussen partijen. Het gaat om nieuwe verhoudingen en vormen van samenwerking (Huygen, Marissing & Boutellier, 2013). Oftewel 'actief burgerschap kan niet zonder actieve inbreng van overheid en professionele instanties' (Engbersen en Rensen, 2014).

Uit de literatuur en de interviews komen verschillende methoden en benaderingen naar voren die ondersteuning bieden bij het versterken van de sociale basis, zoals: samenlevingsopbouw c.q. community building, de ABCD-methode, het actiemodel, community mapping, empowerment en presentie. Hieronder gaan we kort in op de meest onderbouwde werkwijze, empowerment en de meest bekende, de ABCD-methode.

Empowerment

De empowermentprincipes bieden een beproefd kader voor het faciliteren van het langdurig proces dat versterken van de sociale basis is. Veel van de do's en dont's die in de interviews genoemd zijn in relatie tot het versterken van de sociale basis, zijn terug te herleiden naar de kernprincipes van empowerment. Het gaat dan om de gerichtheid op het (langdurige) proces, het werken aan doelen die met inwoners zijn afgesproken, uitgaan van wederkerigheidsprincipes en de dialoog tussen de verschillende betrokkenen, uitgaan van de leefwereld van inwoners en integraal werken met aandacht voor alle levensdomeinen (Boumans, 2012, 2015). De kernprincipes van empowerment geven voeding aan de houding die nodig is van allen om de sociale basis (formeel en informeel) duurzaam te versterken.

Verbind
mensen niet
rondom een
probleem
maar rondom
een gedeeld
verlangen.

De ABCD-methode

Een passende methode voor het versterken van de sociale basis is: Asset-Based-Community Development. Het doel van deze ABCD-methode is: 'Het van binnenuit werken aan een in economisch, cultureel en sociaal opzicht leefbare buurt, door sociale relaties tot stand te brengen en onvermoede capaciteiten van bewoners, organisaties en instellingen binnen de lokale gemeenschap te mobiliseren (Engbersen & Rensen, 2014, p. 11).

Een van de geïnterviewden, die zelf veel ervaring heeft met het werken volgens deze methode, noemt een aantal uitgangspunten van de ABCD-methode, zoals 'bewoners zijn in the lead, sluit aan bij wat er is, verbind mensen niet rondom een probleem maar rondom een gedeeld verlangen, kijk steeds met inwoners wie en wat er nog meer aan verbonden kan worden, werk relatiegericht en doe iets met eten, want dat is echt een bindmiddel tussen mensen en een heel goede manier om ontmoeting tussen mensen te realiseren'.

Om te kunnen werken volgens de ABCD-methode, hebben professionals bepaalde competenties nodig. Het gaat dan onder meer om mensen kunnen activeren op hun kwaliteit en vaardigheden, kunnen werken met een open begin dus zonder concrete aanleiding, dwarsverbanden kunnen zien, omgaan met processen waarvan niet duidelijk is welke kant het op gaat, maar tegelijkertijd wel een rode draad hebben en op basis daarvan activiteiten, middelen, mensen verbinden (Engbersen & Rensen, 2014, p. 11).

Belangrijk voor samenlevingsopbouw is volgens een van de geïnterviewde experts werken op basis van de 'zeven PK's': die staan voor een manier van werken van professionals: Programmaloos, Probleemloos, Prestatieloos, Projectloos, Pretentieloos, Paniekloos en Pret (Oelkes, 2016).

De vijf stappen van de ABCD-methode

1. Aan de hand van een uitgebreide vragenlijst breng je capaciteiten en vaardigheden in de wijk in kaart, zowel die van individuele inwoners als van informele netwerken en aanwezige instituties. Ook breng je de kwaliteit van de fysieke omgeving in de buurt in kaart;
2. Je brengt inwoners in contact met elkaar en met anderen zoals professionals, netwerken, verenigingsleven, etc. Je bouwt aan relaties tussen hulpbronnen in de buurt;
3. Je activeert een buurt rond economische ontwikkelingen en een communicatienetwerk;
4. Je brengt inwoners van een wijk samen rond een visie en een plan voor de gemeenschap, gericht op de lange termijn en het oplossen van concrete problemen;
5. Je zoekt naar steun van buiten en aanvulling op de al aanwezige bronnen in de vorm van aanboren van externe middelen.

De huidige
focus op
kwantitatieve
cijfers en
resultaten op
de korte termijn
vraagt wel om
een aanpassing
het verwachtings-
management bij
beleidmakers.

Meetbaar of merkbaar?

Het inzichtelijk maken van de sociale basis en op welke punten deze versterkt wordt, of juist versterking nodig heeft, vinden alle geïnterviewden van belang. De huidige focus op kwantitatieve cijfers en resultaten op de korte termijn vraagt wel om een aanpassing van het verwachtingsmanagement bij beleidmakers. Wat kun je in een jaar verwachten als het gaat om wijkontwikkeling of de aanpak van een bepaald probleem vanuit de sociale basis? Soms zal een gemeente dus het meten in jaarcyclus moeten loslaten. Voor het inzichtelijk maken van de betekenis van de sociale basis hebben kwalitatieve en narratieve onderzoeksmethoden de voorkeur boven kwantitatieve, vinden de geïnterviewden. Daarnaast is het van belang om te beseffen dat hoe je de sociale basis kunt meten en op grond van welke criteria je dat kunt doen, sterk samenhangt met het dominante perspectief op de sociale basis binnen je gemeente.

Vanuit het functionele ideaaltype geldt: bepaal welke voorzieningen, dus niet organisaties, er minimaal aanwezig moeten zijn in relatie tot de functies die je vervuld wilt zien. En meet of die er zijn en of die bereikbaar en toegankelijk zijn. Voorkom daarbij dat het een afvinklijstje wordt, want met alleen de aanwezige voorzieningen heb je nog geen sterke sociale basis. Het belangrijkste is om altijd in samenspraak met betrokkenen te bepalen wat goede, betekenisvolle indicatoren zijn waaraan de waarde van de sociale basis gemonitord kan worden. Je kunt dan denken aan bijvoorbeeld tevredenheid van inwoners, mate van participatie, synergie in de samenwerking tussen professionals, beleid en inwoners aanwezige zelfredzaamheid.

Vanuit het relationele ideaaltype gaat het vooral om de ervaringen van mensen en de betekenis die mensen daaraan geven. Dan moet je in kaart laten brengen hoe mensen beleven dat er een vangnet is wanneer ze deze nodig zouden hebben. Het gaat ook om de vraag of bepaalde waarden gerealiseerd worden. Deze waarden meetbaar maken is een opgave die in ontwikkeling is. De geïnterviewden noemen voorbeelden als de diversiteit aan inwoners die meedoen en diversiteit in bijdragen van inwoners. Of er sprake is van inclusie en meedoen, de hoeveelheid verbindingen die er zijn, de kracht of de tevredenheid van inwoners, de kwaliteit van samenwerkingsrelaties, de veerkracht van een gemeenschap en het in staat zijn met elkaar conflicten en tegenslag op te vangen. Een geïnterviewde zegt: 'een sterke sociale basis is niet meetbaar, wel merkbaar'. En dat maak je zichtbaar door inwoners zelf te laten vertellen over hun ervaringen en de betekenis die bijvoorbeeld deelname aan een bepaalde activiteit voor hun heeft.

Bij alle ideaaltypen passen mengvormen van tellen en vertellen.

De veranderende rol van gemeenten en betekenis ervan voor de sociale basis

Met de transities is niet alleen de rol van professionals binnen het sociaal domein aan het veranderen, maar ook de rol van de gemeente. Nog niet zo lang geleden was het vooral de gemeente die wist wat goed was voor haar inwoners en die ook, voor een groot deel met professionals, bepaalde wat er in de stad ontwikkeld werd. Kenmerkend voor de huidige tijd is dat de overheid naast rollen als de rechtmatige overheid en de presterende overheid steeds meer de rol van de samenwerkende en faciliterende overheid inneemt. Deze verandering betekent ook dat er een andere visie en houding gehanteerd wordt op macht en sturing.

De traditionele rollen van de rechtmatige en presterende overheid worden gekenmerkt door de (doorzettings)macht van de overheid, terwijl de samenwerkende en faciliterende overheid gekenmerkt wordt door gelijkwaardigheid. Het is deze faciliterende en samenwerkende overheid die, door aan te sluiten bij de maatschappelijke dynamiek van een wijk, dorp of stad, een kans biedt aan een duurzame versterking van de sociale basis. In de publicatie 'Leren door doen' (2014) van Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) staat de sleutel voor de faciliterende rol van de overheid bij de versterking van de sociale basis: 'participatie ontstaat niet als de overheid zegt dat het moet, maar als alle mensen vinden dat het kan' (PBL/NSOB, 2014, p. 6).

Deze maatschappelijke dynamiek vraagt flexibiliteit van alle samenwerkingspartners om goed en tijdig te kunnen aansluiten. Om dat te kunnen zet de overheid steeds vaker in op regievoeren voor de realisatie van beleid in samenwerking met de maatschappij. Regievoeren in samenwerkingsverbanden vanuit gelijkwaardigheid is de manier om energie te creëren voor de gewenste maatschappelijke verandering (PBL/NSOB, 2014). Dit is mogelijk het meest duurzame antwoord op hoe de overheid versterking van de sociale basis vorm zou moeten geven.

Participatie
ontstaat niet als
de overheid zegt
dat het moet,
maar als alle
mensen vinden
dat het kan.

Er zijn namelijk geen eenduidige, kant en klare antwoorden over hoe je dit versterkingsproces kunt vormgeven. Er zijn grote verschillen tussen lokale gemeenschappen als het gaat om aanwezige voorzieningen, initiatieven van actieve inwoners bijv. in de vorm van een actief verenigingsleven, de samenstelling van de bevolking en de sociale vraagstukken die spelen. Daarnaast gaat het bij de sociale basis om een subtiel samenspel tussen partijen en zijn er allerlei, in ieder geval ogenschijnlijke, paradoxen en taaie vragen.

In de interviews worden bijvoorbeeld zinnen gebruikt als: 'grote woorden, kleine daden', 'ambitieuze traagheid', 'vasthoudend loslaten', 'niet sturen maar wel regie voeren', 'het proces is ook een resultaat', 'initiatief nemen om inwoners initiatief te laten nemen', 'soms terugtreden soms optreden' en 'help mij om het zelf te doen'. Ook in de literatuur worden allerlei dilemma's genoemd, zoals dat het zelf organiserend vermogen van bewoners ongelijk verdeeld is en dus inzetten daarop kan leiden tot tweedeling. Daarnaast is robuuste zelforganisatie gebaat bij uitsluiting van andere bewoners (Sprinkhuizen & Jansen, 2017; Uitermark, 2014). Bovendien willen bewoners lang niet altijd de verantwoordelijkheid nemen voor de zorg van kwetsbare medebewoners (SCP, 2012).

Belangrijke vragen voor een sterke sociale basis

- Ervaren bewoners voldoende zeggenschap over het 'speelveld' van de aanwezige basisvoorzieningen, activiteiten, organisaties en gemeentebeleid in hun wijk?
- Ervaren alle bewoners in de wijk dat er een vangnet is waar zij op terug kunnen vallen indien nodig?
- Hoe is de participatiegraad van inwoners in een wijk?
- Hoe sterk is de vitaliteit of kwaliteit van dat speelveld om collectief te maken wat individueel lijkt en daar tijdig in te acteren?
- Bestaat er een flexibele samenwerking tussen inwoners, beleidmakers, professionals en wetenschap en bestaat de bereidheid om met elkaar te leren (verbeteren) en ontwikkelen (innoveren) wanneer nodig?
- Wordt er duurzaam geïnvesteerd in de sociale basis?
- Is de sociale basis er voor én van iedereen?
- Wordt de staat en impact van de sociale basis in een gemeente ook kwalitatief verduidelijkt?

Investeren in
de sociale basis
is nodig omdat
we niet alles
op individueel
niveau kunnen
oplossen.

Prangende kwesties

Investeren in de sociale basis is nodig omdat we niet alles op individueel niveau kunnen oplossen. Om de sociale kwaliteit van individuen en de samenleving als geheel te bevorderen moeten we meer preventief en collectief gaan werken. We beseffen steeds meer dat burgers zelf goed in staat zijn en een belangrijke rol hebben in het vormgeven van een vitale samenleving en bij de aanpak van maatschappelijke vraagstukken.

Zoals eerder beschreven, zijn er verschillende ideaaltypen sociale basis. Deze bepalen mede hoe je de lokale praktijk kunt vormgeven als het gaat om het versterken van de sociale basis. Ook de context zoals de samenstelling van de buurt, wijk, dorp, stadsdeel, bepaalt hoe je de sociale basis vormgeeft. Wie wonen er? Wat willen en kunnen deze inwoners? Hoe ziet hun fysieke omgeving eruit? Zijn er problemen en zo ja welke dan en hoe zwaar zijn die? Wat is er al aan (basis)voorzieningen, initiatieven, middelen en mogelijkheden waarop we kunnen aansluiten?

Dit betekent ook dat de verschijningsvormen van de sociale basis divers en lokaal bepaald zijn en dat in die zin iedere lokale praktijk 'het wiel opnieuw moet uitvinden'. Maar daarbij kun je uiteraard wel gebruikmaken van kennis en ervaringen die er al zijn uit het recente en verdere verleden toen we nog niet spraken over sociale basis, maar over maatschappelijk middenveld, civil society en sociale basisinfrastructuur.

Tenslotte kwamen wij in onze verkenning naar de sociale basis een aantal 'prangende' kwesties tegen, die we je graag meegeven als je aan de slag wilt met versterken van de sociale basis in je gemeente.

Wat zijn de ingrediënten' van een sterke sociale basis, en wat staat je als gemeente te doen?

- Hoe weet je of en in welke zin de sociale basis in jouw stad of dorp versterkt moet worden? En waar begin je? Participatief actieonderzoek kan je hierbij ondersteunen, omdat je dan met vertegenwoordigers van de verschillende spelers onderzoekt wat nodig is en stappen zet in het versterken van de sociale basis.
- Het deelnemen aan het actieonderzoek is op zichzelf al een versterkend proces. Maak gebruik van de kennis die in buurten, straten, wijken aanwezig is bij de inwoners zelf en bij vrijwilligers, professionals vanuit allerlei disciplines (wijkagent, leerkracht, huisarts, jongerenwerker), zelfstandige ondernemers die daar wonen en werken. Niet alleen de professionals en burgers zijn aan zet maar ook de beleidmakers en politici. Doe gezamenlijk een 'wijksschouw', stel vragen, ga in gesprek en zoek sleutelfiguren. Methoden van samenlevingsopbouw kunnen je hierbij ondersteunen.
- Vanuit welke (onderliggende) visie werk je aan de versterking van de sociale basis? Iedereen wil met de sociale basis de kwaliteit van leven van burgers verbeteren. Het is niet altijd duidelijk vanuit welke visie de sociale basis in de lokale uitvoeringspraktijk wordt ingevuld. De verschillende ideaaltypen bepalen het vormgeven, het monitoren en de verwachtingen van de sociale basis. Waarom kies je voor een bepaald ideaaltype? En welke verwachtingen hebben de betrokkenen daarbij?
- Hoe monitor en evalueer je de kwaliteit van de sociale basis? Start met narratieve en kwalitatieve methoden van evalueren. Haal vanuit verschillende perspectieven verhalen op over ervaringen en wat de betrokkenen belangrijk vinden. Formuleer met vertegenwoordigers van alle partijen de beoogde langere termijn effecten en werk die uit in indicatoren. Maak daarbij gebruik van het al bestaande instrumentarium op het terrein van bijvoorbeeld storytelling en outcome-monitoring.
- Hoe moeten we omgaan met de paradoxen waarmee de sociale basis omgeven is en die in de literatuur en interviews genoemd worden? Zoals: 'grote woorden, kleine daden', 'ambitieuze traagheid', 'vasthoudend loslaten', 'niet sturen maar wel regie voeren', 'het proces is ook een resultaat', 'initiatief nemen om inwoners initiatief te laten nemen', 'soms terugtreden soms optreden', 'sterke zelforganisatie van burgers leidt tot uitsluiting van andere burgers' en 'help mij om het zelf te doen'. Adequaat omgaan met deze paradoxen vraagt om voortdurende onderlinge afstemming en een subtiel samenspel tussen iedereen die deel uitmaakt van de sociale basis. Zonder vruchtbare samenwerking kunnen deze paradoxen de versterking van de sociale basis belemmeren. Zoek dus dialoog en tegenspraak op in het omgaan met deze (schijnbare) paradoxen.

Overzicht geïnterviewden

- * Tanja Bubic, redacteur platform Buurtwijjs.
- * John Beckers, bestuurder WIJ Breda en co-founder Zorgen voor elkaar Breda.
- * Herm Kuipers, manager Samen Leven, gemeente Amersfoort.
- * Nienke van Kuyvenhoven en Marcel Matthijssen, bestuurssecretaris en beleidsmedewerker Sociaal Werk Nederland.
- * Thijs van Mierlo, directeur, LSA bewoners.
- * Bob van der Meijden, senior adviseur Wmo en secretaris van de Commissie Gezondheid & Welzijn, VNG.
- * Birgit Oelkes, zelfstandig ondernemer in het sociaal domein.
- * Mariska Overgaag, projectleider meldpunt EMMA (Eerder Melden Minder Armoede), Kwadraad en sociaal werker van het jaar 2017.
- * Peter Rensen, Astrid van der Kooij, Silke van Arum, Daan de Bruijn, Mellouki Cadat, Hilde van Xanten, adviseurs Movisie.
- * Marcel Spierts, zelfstandig onderzoeker en publicist, Marcel Spierts Onderzoek & Ontwikkeling.
- * Ard Sprinkhuizen, associate lector Maatschappelijk Werk, INHolland.
- * Lisbeth Verharen, lector Versterken van Sociale Kwaliteit, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Geraadpleegde publicaties

- * Arum, S. van & Enden, T. van (2018). *Sociale (wijk) teams opnieuw uitgelicht. Derde landelijke peiling over gemeenten (zomer 2017)*. Utrecht: Movisie.
- * Boumans, J. (2012). *Naar het hart van empowerment deel 1. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment voor kwetsbare groepen*. Utrecht: Movisie / Trimbos Instituut.
- * Boumans, J. (2015). *Naar het hart van empowerment deel 2. Over de vraag wat werkt*. Utrecht: Movisie / Trimbos Instituut.
- * Engbersen, R. & Rensen, P. (2014). *Help mij het zelf te doen. Een pleidooi voor methodisch werken aan actief burgerschap*. Utrecht / Den Haag: Movisie / Platform 31.
- * Engbersen, R. & Sprinkhuizen, A. (1998). *De Noodzaak van investeringen in de sociale infrastructuur*. Staatscourant, 30-07-1998.
- * Huygen, A., Marissing, E. van & Boutellier, H. (2013). *Ruimte voor zelforganisatie. Implicaties voor gemeenten*. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.
- * Raad voor het Openbaar Bestuur (2012). *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*. Den Haag: ROB.
- * Sociaal Werk Nederland (2018). *Sociaal Werk Nederland: een sterke basis. Jaarplan 2018*. Utrecht: SWN.
- * Sprinkhuizen, A. en Jansen, D. (2017). *Investeren in taaie oplossingen. Over de sociale basis, empowerment, sociale teams en de weerbarstige praktijk*. Lezing op de conferentie 'Empowerment, naar een sterke sociale basis!', 10-12-2017.
- * Sprinkhuizen, A. (2017). Inleiding op de workshop 'Versterken sociale basis' tijdens conferentie 'Samen leren en ontwikkelen voor een inclusieve samenleving' van de Werkplaatsen Sociaal Domein', 8-11-2017.
- * Steen, M. van der, Scherpenisse, J. Hajer, M. Gerwen, O.J. van & Kruitwagen, S. (2014). *Leren door doen. Overheidsparticipatie in een energieke samenleving*. Den Haag: PBL / NSOB.
- * Uitermark, J.L. (2014). *Verlangen naar Wikitopia (oratie)*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- * Veldheer, V. Jonker, J.J., Noije, L. van & Vrooman, C. (Red) (2012). *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport*. Den Haag: SCP.
- * Verharen, L. (2017). *Being there. Samen werken aan het versterken van sociale kwaliteit*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken